

J. N. Adams, *Bilingualism and the Latin Language*. Cambridge University Press. Cambridge 2003. 836 str.
Recenzija

Na tem mestu obravnavano delo pojav dvojezičnosti predstavi na splošno, ga opredeli in definira, ter se ne posveča toliko posameznim vidikom. Z dvojezičnostjo se srečujemo v vseh obdobjih zgodovine, kakor v današnjem času, tako tudi v rimskem imperiju oziroma v antiki. Na ogromnem ozemlju rimskega imperija je bila mobilnost visoka predvsem v določenih krogih; med vojaki, trgovci, sužnji, administrativnim osebjem, ki so prihajali v stik z drugimi jeziki tako rekoč vsakodnevno. S širjenjem rimske države, ki je razmeroma dolgo časa potekalo bolj ali manj kontinuirano, se je večalo tudi število ljudstev in s tem jezikov, na katere so Rimljani naleteli in do katerih so se morali tako ali drugače opredeliti. Dvojezičnost je torej za rimsko državo značilen pojav, katerega posebnosti želi v tej knjigi avtor predstaviti.

Avtor delo prične z definicijami ključnih pojmov, s katerimi se srečujemo skozi vse delo. Za dvojezičnost obstaja več definicij, ki so nekatere bolj, druge manj ustrezne in popolne. Morda je med temi še najbolj vseobsegajoča tista iz *Webster Dictionary*: »... *having or using two languages especially as spoken with the fluency characteristic of a native speaker; a person using two languages especially habitually and with control like that of a native speaker.*« Pri uporabi nekega jezika ločimo štiri stopnje, pri tem sta dve pasivni: poslušanje in branje, in dve aktivni: govorjenje in pisanje. Za preučevanje dvojezičnosti v an-

tiki nam ostane samo zadnja, torej najvišja stopnja: pisanje, kar je po eni strani pustilo pomemben pečat, po drugi pa gotovo kaže nepopolno, če ne celo izkrivljeno sliko.

Dvojezičnost avtor deli na tisto, ki se pojavi med elitami, in na tisto, ki je bila značilna za t.i. podelite. Elita, ki je izobražen sloj ljudi, se je v veliki meri samoiniciativno in svobodno odločala postati večča v dveh jezikih. O tem lahko preberemo nemalo anekdot, v katerih je veliko dokazov za tekočo rabo dveh jezikov. Drugi vrsti dvojezičnosti niso nikoli namenili toliko pozornosti, čeprav je tudi ta razmeroma dobro izpričana. Ta skupina za razliko od prejšnje nikakor ni bila homogena, saj sem uvrščamo tako sužnje kot npr. mogočnike v provincah. Bilingvizem v antiki lahko delimo tudi glede na izvor govorcev, pri čemer izstopata dve skupini, Rimljani, ki so se učili grško, Grki, ki so se poskušali v latinščini, ter vsi ostali, ki so se za potrebe vsakdanjega sobivanja morala naučiti katerega od obeh uradnih jezikov antičnega sveta.

V nadaljevanju Adams predstavi in definira še druge pojme, ki so nerazdružljivo povezani z dvojezičnostjo in med seboj, celo tako, da jih je pogosto sploh nemogoče ločevati. Za »*code-switching*« je najbolj sprejemljiva definicija »*the alternate use by bilinguals of two or more languages in the same conversation*«, ki jo lahko podkrepimo s primeri iz Plavta in Petronija, kjer osebe pogosto v govor vpletajo grške izraze. Sorodna pojava sta še sposojanje (*borrowing*) in interferenca (*interference*), ki ju avtor v nadaljevanju natančneje razloži.

Za preučevanje bilingvizma v anti-

ki so izrednega pomena dvojezični teksti; avtor je želel predstaviti predvsem tiste, pri katerih se je latinščina srečala z manj znanimi jeziki: galske, etruščanski, venetski, oskijski, umbrijski, punski in aramejski. Grščina je izvzel, saj so ti jezikovni kontakti, torej latinsko grški in obratno, zelo dobro izpričani. Kot takšni si zaslužijo čisto posebno obravnavo, saj njihova pogostost presega kontakte z vsemi ostalimi jeziki skupaj. Za veliko večino omenjenih jezikov velja, da so pisani kontakti ostali izpričani samo na napisih (grščina je tudi v tem primeru izjema, kar predstavlja dodaten razlog, da jo je potrebno analizirati posebej).

Na naslednjih skoraj dvestotih straneh sledi predstavitev jezikov, s katerimi je latinščina stopila v kontakt, kar je bila v večini primerov posledica osvajanj in pridobivanja novih ozemelj. Pregled se začne s sklopom bližnjih jezikov: oskijskim, umbrijskim, venetskim in mesapskim; sledi predstavitev izpričanih stikov z etruščanskim jezikom, keltskim, punskim, aramejskim, hebrejskim, germanskim, z jeziki Hispanije, egipčanskim, getskim in sarmatskim ter tračanskim. Našo pozornost še posebej pritegne poglavje, ki se ukvarja s keltskim jezikom, saj so bili Kelti tudi na našem prostoru avtohtono prebivalstvo, ki so pustili na napisnem materialu predvsem onomastične sledi. Dvojezičnih napisov sicer ni, bogato imensko gradivo pa dokazuje, da so se domači prebivalci srečali z rimskimi prišleki in njihovo kulturo, ter da se je na tem prostoru vršila interakcija med latinskim in keltskim, pa ne le na področju kulture, pač pa med jezikoma. Prav to dokazujejo tudi znane keltske besede,

ki so našle svojo pot v latinsko besedišče, pri tem utrpele morda manjše glasovne (ali kakšne druge) spremembe, kljub temu pa obstale v rabi. Podobno se je zgodilo tudi z besedami iz drugih »barbarskih« jezikov, čeprav njihovo število ne izstopa.

Naslednje obsežno poglavje avtor posveti že omenjenemu vidiku bilingvizma, namreč »code switching«, kjer nadgrajuje osnovne definicije iz uvoda ter ga predstavi na osnovi konkretnih primerov, med katerimi izstopa šolski zgled Ciceronovih pisem. Nekaj primerov te posebnosti lahko srečamo tudi na napisih, vendar ne pogosto. Avtor želi prikazati učinke, ki so jih antični pisci s tem »prijemom« želeli doseči; do neke mere so lahko povečali izpovedno moč, vzbujali so lahko občutja eksotičnega in s tem zanimivega, morda so izraze drugega jezika vpletali v tekst iz čiste nuje (ker v latinščini določenih besed še ni bilo), v določenih okoliščinah pa je bilo to lahko nemotivirano in naključno.

Logično nadaljevanje je razdelek, ki se ukvarja z dvojezičnostjo v povezavi z »*linguistic diversity*« in »*language change*«. Avtor je to temo sicer že predstavil v uvodu, a jo je razširil predvsem s konkretnimi primeri sposojanja na različnih nivojih jezika, ki se je vršilo pri stiku latinščine z drugimi jeziki. Interakcijo je mogoče opaziti tako na glasoslovni ravni (naglas), na področju besedišča, kjer najdemo besede različnih izvorov (grške, keltske, germanske, punske in ostale), kakor tudi pri oblikoslovlju in skladnji, kjer pa je največ sledi razumljivo pustila grščina.

Nemalo pozornosti avtor v nasled-

njem poglavju posveti latinščini v Egiptu, kjer so v času rimskega imperija sobivali trije jeziki: latinski, grški in egipčanski. Izbira določenega jezika ni izbira sama po sebi, pač pa je lahko odraz moči ali dejanje, ki izraža stopnjo prilagojenosti. Latinščina je imela v Egiptu izredno pomembno vlogo v vojski, kjer je bila uradni jezik, Adams pa jo poimenuje tudi »*super-high*« jezika vojske. V nadaljevanju sledi predstavitev dvojezičnosti na Delosu, kjer je obstajala skupnost *negotiatores*; italški priseljenci so se na otoku Delosu razmeroma dobro jezikovno integrirali, kar pa je pustilo določen jezikovni pečat na ohranjenih napisih. Izbira jezika tudi na tem mestu ni prepuščena naključju, ampak je odvisna od mnogo dejavnikov: komu je napis posvečen, kdo ga je postavil in podobno. Prav gotovo pa že sam jezik, ki so ga v neki situaciji izbrali, nosi del sporočila. Sledi še predstavitev dvojezičnosti z vsemi posebnostmi in značilnostmi v Graufesenque.

V občutno krajšem poglavju se avtor dotakne naučene latinščine, in

pri tem najprej komentira prevod Babrija (*Babrius*), nato pa se dotakne še Klavdija Terencijana (*Claudius Terentianus*) in njegovega glagolskega oblikoslovja. V sklepnem delu še enkrat predstavi določene pojme, ki so bili še posebej povezani z jezikom in dvojezičnostjo v antiki: identiteta, diglosija, »*language attitudes*«, »*language policies*«, smrt jezika, vojska, suženjstvo, helenizacija latinskega jezika, vulgarna latinščina in pismenost.

Predstavljena knjiga je za preučevanja bilingvizma v antiki temeljno delo, saj nas ne le seznanja z osnovnimi pojmi dvojezičnosti, pač pa jo obravnava v različnih kulturnih, časovnih in jezikovnih kontekstih. Dvojezičnost je sicer prisotna skozi vso zgodovino, gotovo pa ima v vsaki eri določene značilnosti, ki se ne ponovijo nikoli več. Kvalitete tega dela se gotovo skrivajo tudi v tem, da je avtor najprej sistematično razdelal dvojezičnost samo, nato pa jo postavil v časovni okvir, ki je splošnemu vedenju dodal nove razsežnosti.

Julijana Visočnik

R. Kiesler, *Einführung in die Problematik des Vulgärlateins*. Romanistische Arbeitshefte 48, Max Niemeyer Verlag. Tübingen 2006. 136 str.

Recenzija

Po dolgem času je pred nami delo, ki se ukvarja z vulgarno latinščino, torej s tisto zvrstjo latinskega jezika, za katero bi lahko dejali, da je bila kar nekaj časa puščena ob strani. S

prispevki J. Hermana se je to v veliki meri spremenilo, za sabo pa je potegnil še mnoge druge, ki so se začeli ukvarjati z vulgarno latinščino, njenimi viri, značilnostmi in predvsem pomenom za razvoj romanskih jezikov. Znanstveniki so tako sočasno z njenim »odkritjem« odstrli še pomen latinskih napisov kot edinega zanesljivega vira za preučevanje vulgarne različice jezika.